

ارزیابی کاربست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار دومین دوسالانه تصویرگری نیایش

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۲۱

کد مقاله: ۹۲۸۴۵

راضیه مختاری دهکردی^۱

چکیده

خلاقیت به خلق چیزی از عدم اطلاق نمی‌شود خلاقیت توانایی ایجاد ایده‌های تازه از طریق ترکیب، تغییر یا دوباره استفاده کردن از ایده‌های موجود است و توانایی ارتباط بین موضوعات در حوزه‌های مختلف و به‌کارگیری توانایی‌های ذهنی، برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید اسکمپر بر این مفهوم استوار است که هر چیز جدیدی، مدل اصلاح شده چیزی است که پیش از این موجود بوده است. مسئله‌ی پژوهش حاضر ارزیابی کاربست خلاقیت در آثار دومین دوسالانه تصویرگری نیایش بر اساس الگوی اسکمپر و نحوه‌ی چگونگی به‌کارگیری این الگو در تصویرگری‌های دوسالانه‌ی نیایش با هدف به دست آوردن اصولی برای سنجش خلاقیت در تصویرگری می‌باشد. این پژوهش به‌صورت توصیفی-تحلیلی برپایه روش کیفی و کمی انجام یافته و اطلاعات لازم با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مشاهده آثار دومین تصویرگری دوسالانه نیایش گردآوری شده است. نتایج پژوهش نشان داد که بسیاری از الگوهای فنی اسکمپر در تصویرگری‌های دومین دوسالانه تصویرگری نیایش به‌کاررفته است. چنان‌که مشخص شد الگوی اقتباس بیشترین میزان و الگوی کوچک‌سازی کمترین درصد فراوانی الگوی اسکمپر در آثار دومین دوسالانه تصویرگری نیایش را به خود اختصاص داده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: خلاقیت، تصویرگری نیایش، اسکمپر، دوسالانه تصویرگری

۱- استادیار و عضو هیئت علمی گروه ارتباط تصویری، دانشکده هنر و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران
razieh.mokhtari@sku.ac.ir

به‌طور کلی، ارائه تعریفی جامع، مانع و دقیق از خلاقیت که شامل همه ابعاد و کنش‌های آن باشد، اگر غیرممکن نباشد، امری بسیار مشکل است. پس از سال‌ها مطالعه و پژوهش درباره خلاقیت هنوز روان‌شناسان و متخصصان آموزش و پرورش نتوانسته‌اند تعریف جامعی که مورد قبول بیشتر دست‌اندرکاران باشد به دست دهند؛ زیرا افراد مختلف برداشت‌های متفاوتی از خلاقیت داشته و بالطبع تعاریف متفاوتی از آن ارائه نموده‌اند. ریشه اصلی چنین اختلافاتی ناشی از ماهیت پیچیده و مرکب مغز و کنش‌های آن است. (امینی، ۱۳۷۵) لازم است در درجه نخست درباره مهم‌ترین مفهوم این نوشتار، یعنی مفهوم خلاقیت، تأمل نماییم. خلاقیت یکی از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین توانایی انسان است که در همه ابعاد زندگی ما نقش حیاتی دارد. خلاقیت میلی ذاتی است که در وجود انسان به ودیعه نهاده شده و انسان مظهر خلاقیت الهی است (مطهری، ۱۳۷۲: ۱۸). اگر افراد گرفتار نظمی تکراری و مکانیکی شوند نابود خواهند شد. این یکی از تهدیدهایی است که تمدن‌ها به آن دچار می‌شوند. بیشتر تمدن‌هایی که از بین رفته‌اند، نه فقط به دلیل تهدیدهای خارجی بلکه عمدتاً به واسطه تکرار مکررات و افول خلاقیت از میان رفته‌اند. با اطمینان می‌توان ادعا کرد که هیچ کدام از معضلات پیچیده بشری در هیچ جا و هیچ زمانی قابل رفع نخواهد بود، مگر این که افرادی باشند که بتوانند با نهاد پیوسته در حال بسط و توسعه واقعیت‌های پیش‌رو، خلاقانه رفتار کنند (بوهم، ۱۳۸۱: ۲۹) تحولات پرشتاب جهانی در عرصه علم و صنعت، جوامع بشری را بر آن داشته تا با نگرشی جدید به دارایی‌های غیر عینی، در صدد افزایش توانایی‌هایی خود برای همگامی با این تغییرات باشد. در حقیقت سکون و بی‌حرکتی در دنیای متغیر امروز چه برای یک سازمان و چه برای یک کشور در هر اندازه که باشد، نتیجه‌ای جز نابودی به همراه نخواهد داشت. امروزه خلاقیت و نوآوری نه به عنوان یک نیاز بلکه به عنوان شرط بقاء هر سازمان یا جامعه تلقی گردیده و بر آموزش و کسب مهارت‌های لازم در بکارگیری این استعداد ویژه بشری تأکید بسیاری شده است. "کلیدی‌ترین مساله در جامعه ما و تمام جوامع در حال توسعه، خلاقیت است. یعنی مساله‌ای که با آن درست برخورد نشده است. خلاقیت نه ژنتیکی است و نه مربوط به نژادی خاص، بلکه اکتسابی است. حتی در کشور‌های پیشرفته نیز اگر سیستم‌های خلاق آنها از کار بیافتند، از رقابت‌ها عقب می‌افتند و نابود می‌شوند لذا تنها راه نجات کشور‌های در حال توسعه خلاقیت است و راه دیگری ندارند." (پیر خاکی، ۱۳۷۷: ۲۶)

بدیهی است برای همگامی با این تحولات، ارائه ایده‌ها و نظریه‌های جدید و بازسازی علوم مختلف امری اجتناب‌ناپذیرمی‌باشد و خلاقیت (علیرغم قدمت تاریخی آن) به عنوان شاخه‌ای جدید در علوم بشری به معنای مجموعه توانایی‌ها و خصیصه‌هایی که منجر به ارائه کیفیت‌های تازه‌ای از مفاهیم و معانی گردیده و منشاء ابتکارات و نوآوری‌ها می‌باشد مطرح است. خلاقیت از جنس تفکر بوده و یک توانایی محسوب می‌گردد، در نتیجه قابل پرورش یافتن و یا در صورت عدم توجه، محکوم به تحلیل رفتن است. این مقاله با هدف شناسایی خلاقیت در تصویرگری‌های دومین دوسالانه تصویرگری به معرفی یکی از تکنیک‌های پرورش خلاقیت، یعنی تکنیک اسکمپر پرداخته و بکارگیری این الگو را در جامعه آماری تصویرگری‌های دومین دوسالانه نیایش شرح می‌دهد. آنچه ضرورت توجه به چگونگی کاربری خلاقیت در تصویرگری‌های دومین دوسالانه نیایش را آشکار می‌کند نبود معیار سنجش و فقدان روش مناسب برای ارزیابی خلاقیت در تصویرگری‌های ایرانی است. از آنجا که ممکن است نتایج این پژوهش در سنجش خلاقیت در دیگر عرصه‌های تجسمی مفید باشد و تصویر روشن‌تری از چگونگی کاربری آن به نمایش گذارد، انجام تحقیق ضروری به نظر می‌رسد و با توجه به تنوع در تصویرگری‌های دوسالانه‌ی نیایش مواجه می‌شویم با این مسئله روبرو می‌شویم که چگونه می‌توان به ارزیابی خلاقیت در این تصاویر پرداخت بنابراین مساله اصلی پژوهش حاضر چگونگی ارزیابی کاربری خلاقیت در تصویرگری‌های دومین دوسالانه نیایش بر اساس الگوی فنی اسکمپر پرداخت.

۲- پیشینه پژوهش

هرچند که در مورد تصویرگری چه در جهان و چه در ایران و هم‌چنین در زمینه خلاقیت، پژوهشگران و نویسندگان بسیاری قلم فرسایی کرده‌اند اما با توجه به بررسی‌های انجام شده تاکنون به‌طور خاص، به تبیین مبانی کاربرد خلاقیت در تصویرگری پرداخته نشده است. تا کنون هیچ‌گونه پژوهشی در رابطه با دوسالانه نیایش نیز انجام نگرفته است. منابع فارسی از حیث نقد و تحلیل چگونگی ارزیابی خلاقیت در هنرهای تجسمی هم دچار رکود است؛ و در تحلیل خلاقیت در هنر اشاره‌ای گذرا به چند خصلت کلی می‌شود و بررسی آن به آینده‌ای نامعلوم موکول می‌شود، برای مثال نیما ورامینی در کتاب "تفکر خلاق در گرافیک" در حد اجمالی به شناسایی عوامل خلاق در طراحی گرافیکی می‌پردازد اما چگونگی سنجش خلاقیت در این کتاب مورد غفلت قرار گرفته است.

۳- روش پژوهش

این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی برپایه روش کیفی و کمی انجام یافته و اطلاعات لازم با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مشاهده آثار دومین تصویرگری دوسالانه نیایش گردآوری شده است. همچنین، روش تحقیق به این صورت است که ابتدا الگوهای خلاقانه در تصویرگری‌ها بررسی و شناسایی شده، سپس از طریق تطبیق آنها با تکنیک اسکمپر تحلیل و شناسایی شده است.

۴- مبانی نظری پژوهش

از خلاقیت تعاریف متعددی به عمل آمده است. در فرهنگهای لغت فارسی خلاقیت به معنای آفریدن، به وجود آوردن و آفرینش به کار رفته است. در این پژوهش به بعضی از تعاریف خلاقیت اشاره می‌شود:

خلاقیت به معنای توانایی ترکیب ایده‌ها در یک روش منحصر به فرد یا ایجاد پیوستگی بین ایده هاست. (حسن زارعی، ۱۳۷۳: ۶۰). خلاقیت عبارتست از به کارگیری تواناییهای ذهنی برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید. (رضائیان، ۱۳۷۴: ۷۳). خلاقیت عبارتست از توانایی تجسم، پیش بینی و ایجاد ایده‌ها. (خاکی، ۱۳۷۵: ۲۷). «هنری پو آنکاره» ریاضیدان بزرگ فرانسوی (۱۹۴۸) می‌گوید: «خلاقیت یعنی تشخیص، تمیز، بصیرت، دریافت، درک و انتخاب. (ساعتچی، ۱۳۷۱: ۲۶). باتوجه به تعاریف فوق می‌توان گفت خلاقیت پدیدایی و تولید یک اندیشه و فکر جدید است در حالی که نوآوری عملی ساختن آن اندیشه و فکر آن است. تخیل خلاق خمیرمایه خلاقیت است و منظور از تخیل خلاق نیرویی است که شخصی برای پیدا کردن راههای بهتر انجام دادن یک کار دلخواه به کار می‌گیرد. واقعیات در فرآیند خلاقیت به کار گرفته می‌شوند و باتوجه به اینکه تفکر خلاق به این موضوع آگاهی دارد که واقعیتهای آن چنان که باید شناخته نشده اند و اطلاعات موجود تنها بخشی از دانش مربوط به وضعیت موجود است به شناسایی و کشف آنها می‌پردازد و با حذف و ترکیب واقعیتهای موجود، به روشن شدن فکر جدید کمک می‌کند (رضائیان، ص ۳۴) خلاقیت به خلق چیزی از عدم اطلاق نمی‌شود، خلاقیت توانایی ایجاد ایده‌های تازه از طریق ترکیب، تغییر یا دوباره استفاده کردن از ایده‌های موجود است؛ و توانایی ارتباط بین موضوعات در حوزه‌های مختلف و به کارگیری توانایی‌های ذهنی، برای ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید. بنابر این جستار بر آن است که به بررسی خلاقیت در تصویرگری‌های دوسالانه نیایش بر اساس الگوی خلاق اسکمپر بپردازد و از این روزه به ارزیابی و سنجش خلاقیت بپردازد.

خلاقیت، مهم ترین و بنیادی ترین توانایی انسان است که در همه ابعاد زندگی ما نقش حیاتی دارد. بسیاری از دستاوردهای علمی، هنری، فنی و ... بشر در طول تاریخ به واسطه خلاقیت انسان‌های مختلف حاصل شده است. شاید بتوان گفت تمدن انسانی بدون خلاقیت پیشرفتی نداشته و نخواهد داشت. امروزه خلاقیت به عنوان یک موضوع تخصصی در سراسر جهان بسیار مورد توجه بوده و دانشمندان و روانشناسان از ابعاد مختلف به بررسی آن می‌پردازند. خلاقیت را می‌توان کنار هم قرار دادن افکار و ایده‌هایی که تا قبل از این به نظر می‌رسید به یکدیگر ربطی ندارند، دانست. خلاقیت صرفاً به معنی اختراع یک چیز کاملاً جدید نیست، بلکه بوجود آوردن یک سری ارتباطات همسو هم خلاقیت نامیده می‌شود. خلاقیت یک مهارت و استعداد است که قابل یادگیری و پرورش دادن است. خلاقیت به عنوان کاربرد تخیلات معرفی شده است.

تعاریف متعددی راجع به خلاقیت و نوآوری ارائه شده است که در زیر به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم:

- خلاقیت، آفرینش آمیزه‌ای بدیع برای حل تناقضات، در قالب یک ایده است که خارج از محدوده جواب موجود قرار می‌گیرد (میر میران، ۱۳۸۴: ۷)

- خلاقیت ارائه کیفیت‌های تازه‌ای از مفاهیم و معانی است (صمدآقایی به نقل از گزیلین ۱۳۸۵: ۱۴)

- خلاقیت، شکل دادن تجربه‌ها در سازمان بندی‌های تازه است (صمدآقایی به نقل از تیلور ۱۳۸۵: ۱۴)

اهداف خلاقیت، بوجود آوردن نتایج محسوس می‌باشد.

خلاقیت شامل پنج مفهوم کلیدی است که عبارتند از:

۱- بکار بردن تخیلات

۲- فرایند مدرن کردن

۳- سوق دادن بسوی اهداف

۴- بدیع بودن

۵- ارزش داشتن

۴-۱- تفکر خلاق

تفکر خلاق شامل تفکر انتقادی است برای ارزیابی اینکه چه ایده‌هایی کارآمدتر است و کدام کارایی ندارد. فکر خلاق یعنی: با ایجاد ارتباط بین چیزهای بی ارتباط یک راه تازه برای حل مسئله پیدا کردن. قویت تفکر خلاق ما را در تصمیم‌گیری بهتر و حل مسئله کمک می‌کند و ما را از بن‌بستهای زندگی خارج می‌نماید، تفکر خلاق نه تنها شخص را قادر می‌سازد که از تجربیات قبلی خود استفاده نماید و آن را با موفقیت‌های تازه ارتباط دهد. بلکه قادر خواهد بود ارتباط بین چیزهایی که قبلاً با هم بی ارتباط بوده‌اند را پیدا کند که از نظر خود فرد تازه و معنادار می‌باشد همچنین می‌تواند از روش‌های غیر سنتی برای حل مسئله استفاده کند و فراتر از اطلاعات گام بردارد.

۴-۲- تعریف خلاقیت و نوآوری

نوآوری معرفی و کاربرد آگاهانه ایده‌ها برای طراحی واریه محصولات، یا فرآیندی جدید است که منجر به تامین نیاز افراد، گروهها سازمانها، یا اجتماع می‌شود (West and Farr 1990). نوآوری، فرآیندای ایجاد هرچیز جدیدی که برای فرد، گروه یا سازمان، صنعت یا اجتماع ارزش مهمی داشته باشد (صمد آقایی ۱۳۸۵:۱۷). نوآوری به هر نوع فرآیند فکری گفته می‌شود که مسئله را به طریق مفید حل کند (امیر حسینی ۱۳۸۵:۱۲) خلاقیت جنبه ذهنی و نوآوری جنبه علمی دارد و نوآوری محصول نهایی خلاقیت است (همان:۱۴). خلق یعنی ارائه ایده‌های جدید و ناشناخته، ولی نوآوری می‌تواند محصول یا خدمت موجود را تغییر و دگرگون سازد (میرمیران ۱۳۸۴:۱۷)

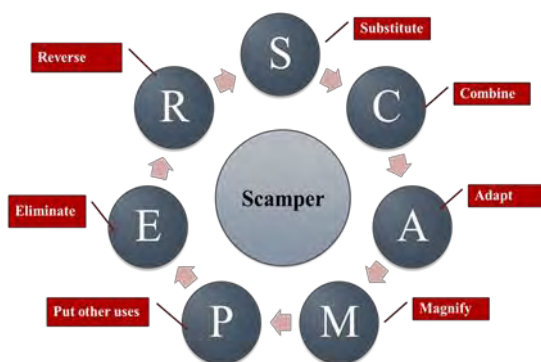
تکنیک‌های خلاقیت به عنوان ابزاری برای رشد خلاقیت و افزایش توان حل خلاق مسئله کمک شایانی به توان فرد در تمام مراحل خلاقیت و فرآیند حل خلاق مسئله می‌نماید؛ به عبارت دیگر هر یک از تکنیک‌های خلاقیت، مرحله یا مرحله‌ای از فرآیند خلاقیت را تقویت می‌کنند. این تکنیک‌ها فردی و گروهی می‌باشند که تکنیک‌های فردی شامل: توهم خلاق و DOIT و تکنیک‌های گروهی شامل طوفان فکری، دلفی، سینکتیکس و تکنیک‌های مشترک شامل اسکمپر، در هم شکستن مفروضات، چرا، مورفولوژیک است. محور اصلی تمام این روش‌ها و تکنیک‌ها، شکستن قالب‌های ذهنی است.

۵- تکنیک اسکمپر

این تحریک بوسیله یک سری سوالات مشخص و ایده‌برانگیز صورت می‌گیرد که شخص در رابطه با مسئله مورد نظرش از خود سوال می‌کند و در نهایت با افزایش تعداد ایده‌ها، کیفیت ایده‌ها نیز ارتقاء می‌یابد. یکی از متداول‌ترین الگوهای فنی برای خلق ایده، چک لیستی است که توسط الکس.اف. اسبورن در سال ۱۹۵۳ طراحی شد. وی این چک لیست را در زمانی طراحی کرد که در یک شرکت بزرگ تبلیغاتی شراکت داشت. اسبورن همان فردی بود که تکنیک طوفان فکری را نیز ابداع نموده است. اسکمپر، تکنیکی برای برانگیزش خلاقیت و پرورش ایده‌های خام است. این تکنیک که سوالات ایده‌برانگیز نیز نامیده می‌شود، مجموعه‌ای از سوالات است که به فرد کمک می‌کند تا موضوع و مسئله مورد نظر خود را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داده و به ایده‌های جدیدی دست یابد که در شرایط معمول تصور این ایده‌ها دور از ذهن به نظر می‌آیند. کاربرد اصلی این تکنیک بر پایه ایده‌یابی فردی طراحی شده است و هدف اصلی این تکنیک قدرت تصور است تا آن را در جهات مختلف به حرکت درآورد.

در واقع واژه SCAMPER از کنار هم قرار گرفتن حرف اول هفت واژه یا عبارت تشکیل شده است که طرح سوالات فوق براساس این واژه‌ها صورت می‌گیرد. می‌توان از این روش برای حل هر مسئله‌ای که با آن روبرو می‌شویم، استفاده کنیم. در اصل، اسکمپر یک فهرست چندمنظوره با سوال‌های ایده‌پروری است که هم بکار بردن آن آسان است و هم بطور شگفت‌آوری قدرتمند است. (Eberle, 2008: 53) اسکمپر بر این مفهوم استوار است که هر چیز جدیدی، مدل اصلاح شده چیزی است که پیش از این موجود بوده است. هر حرف، در کلمه مخفف اسکمپر (SCAMPER)، نشان دهنده یک راه مختلف، همراه با ویژگی‌هایی است که شما را برای راه اندازی ایده‌های جدید، به چالش می‌کشد.

این تکنیک کاربرد اصلی آن بر پایه ایده‌یابی فردی طراحی شده است که می‌تواند به نحو بسیار اثر بخشی برای گروه‌ها نیز مفید باشد. هدف اصلی این تکنیک قدرت تصور است تا آن را در جهات و بعد مختلف و ضروری به حرکت درآورد. (همان) این تحریک به وسیله یک سری سوالات تیپ و ایده‌برانگیز صورت می‌گیرد که شخص در رابطه با مسئله مورد نظرش از خود سوال می‌کند و در نهایت با افزایش ایده‌ها، کیفیت ایده‌ها تضمین و ارتقاء می‌یابد. واژه SCAMPER از ابتدای حروف واژه‌های سوال برانگیز گرفته شده که در دستیابی ایده‌های نو بسیار موثر است (Kruse, 2007: 106). این سوالها شما را و می‌دارد که بطور متفاوتی در مورد مسئله خود بیاندیشید و نهایتاً به راه‌حلهای ابتکاری برسید.

نمودار ۱: الگوهای فنی اسکمپر (منبع: نگارنده)

۱. حرف S بر گرفته از کلمه Substitution به معنی جانشین سازی است
۲. حرف C بر گرفته از کلمه Combine به معنی ترکیب کردن است.
۳. حرف A بر گرفته از کلمه Adapt به معنی رفا، سازگاری و تعدیل کردن است.
۴. حرف M بر گرفته از کلمه Magnify به معنی بزرگ سازی است.
۵. حرف P بر گرفته از کلمه Put to other uses به معنی استفاده در سایر موارد است.
۶. حرف E بر گرفته از کلمه Elimination به معنی حذف کردن است.
۷. حرف R بر گرفته از کلمه Reverse به معنی معکوس سازی است.

۵-۱- الگوی جایگزینی (S)

این الگو بدین شکل است که بخشی از مسئله، محصول یا فرآیند با چیز دیگر جایگزین می شود و با جستجو کردن جایگزین ها، می توان به ایده های جدید رسید. می توانید اشیاء، مکان ها، فرآیندها، مردم، ایده ها و حتی احساسات را تغییر دهید. متداول ترین سوالاتی که در این الگو به کار می رود به شرح زیر است:

- آیا می توانم بخشی را تغییر دهم یا جایگزین کنم؟
- آیا می توانم شخص مربوط به این موضوع را تغییر دهم؟
- آیا قوانین، می تواند تغییر کند؟
- آیا می توانم از اجزا یا موارد دیگر استفاده کنم؟

جدول ۱- کاربرد الگوی جایگزینی در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش

<p>تصویرگر: بهناز عبدالله پور، نیایش، اکرولیک الگوی جانشین: دستان انسان به جای درخت</p> 	<p>تصویرگر: شادی هاشمی فشارکی، درخت بادام، ترکیب مواد الگوی جانشینی: فرشته به جای شکوفه درخت بادام</p>
---	--

۵-۲- الگوی جایگزینی در تصویرسازی

در تصویرگری های دومین دوسالانه نیایش از این الگو به وفور استفاده شده است. بدین صورت که چیزی در جای دیگری قرار می گیرد و جانشین آن می شود. سوالی که در این الگو می توان مطرح نمود: چگونه می توان از یک عنصر در جای دیگری استفاده کرد؟ آیا می توان بخشی از تصویر را تغییر داد و جایگزین نمود؟ به عنوان مثال در جدول شماره ۱ دستان انسان جانشین تنه و شاخه های درخت شده است.

۵-۳- الگوی ترکیب (C)

الگوی ترکیب بدین معنا است که به ترکیب دو یا تعداد بیشتری از اجزای مسئله اندیشید تا یک محصول متفاوت ساخته یا هماهنگی آنها را افزایش یافته شود. یک بخش بزرگی از تفکر خلاق، شامل ترکیب ایده‌ها، کالاهای و سرویس‌های نامرتبط قبلی به منظور ایجاد چیز جدیدی است. سوالات ایده برانگیز در این الگو عبارت است از:

- چه ایده‌ها یا بخش‌هایی را می‌توان ترکیب کرد؟
- آیا می‌توان بخش‌هایی از اهداف را ترکیب یا بازترکیب کرد؟
- آیا آن را می‌توانم با چیزهای دیگر ترکیب یا ادغام کنم؟

جدول ۲: کاربرد الگوی ترکیب در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش

	
تصویرگر: نرگس برومند، نازل شدن فرشته وحی، شیوه آزاد	تصویرگر: سارا خرامان، بدون عنوان، دیجیتال
الگوی ترکیب: بال پرنده و انسان که به صورت فرشته نمایان شده است.	الگوی ترکیب: بال پرنده و انسان که به صورت فرشته نمایان شده است
	
تصویرگر: هاجر سلیمی نعین، سقای آب و ادب، نقاشی پشت شیشه	تصویرگر: صدیقه قاعد امینی، امام رضا، ترکیب مواد
الگوی ترکیب: موجودات ترکیبی که سر گربه سان، بدن پرنده یا بدن شبیه کرم دم طاووس دارند.	الگوی ترکیب: موجودات ترکیبی که سر انسان، بدن پرنده، دم طاووس دارند.

۵-۴- الگوی ترکیب در تصویرسازی

در تصویرگری‌های دومین دوسالانه نیایش الگوی ترکیب نیز کاربرد زیادی داشته است. بیشترین کاربرد این الگو را در ترسیم موجودات فرشته سان می‌توان دید که ترکیبی از انسان و بال پرنده‌گان، انسان بالدار یا همان فرشته را نمایان ساخته است. در اندک مواردی نیز این الگو برای اسفنجکس‌ها یا همان موجودات ترکیبی شبیه سیرن، قنطروس و موجودات افسانه‌ای به کاررفته است.

۵-۵- الگوی اقتباس (A)

اقتباس کردن از ایده‌های موجود، برای حل مسئله می‌تواند الگوی مناسبی برای پرورش خلاقیت محسوب شود. به یاد داشته باشید که همه ایده‌ها و اختراعات تا درجه‌ای اقتباس شده‌اند. سوالات مطرح در این شیوه به قرار زیر است:

- چه چیزهای دیگری مانند این وجود دارد؟
- آیا در شرایط مختلف دیگری، چیزی شبیه این وجود دارد؟
- آیا گذشته می‌تواند به من، درس‌هایی درباره ایده مشابه بدهد؟
- دیگر ایده‌ها چه پیشنهادی به من می‌دهد؟
- چه چیزی را می‌توانم کپی کنم، قرض بگیرم یا بدزدم؟

۵-۶- الگوی اقتباس در تصویرسازی

اقتباس در تصویرسازی به دو صورت می‌تواند ظاهر شود: اول آن که اقتباس از الگوهای پیشین و سنتی باشد. چنان که برخی از تصویرگران مضامین نیایش را در قالب‌هایی برگرفته سفالگری، حکاکی روی چوب، چاپ سنگی و کاشیکاری که به دوران تاریخی نظیر دوره سلجوقی، صفوی یا قاجار باز می‌گردند، ارائه داده‌اند. دوم آنکه از الگوهای طبیعی استفاده کرده‌اند که به خوبی آن‌ها را اقتباس و در فضای جدید بازنمود کرده‌اند.

جدول ۳: کاربرد الگوی اقتباس در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش

	
تصویرگر: معصومه اعتبارزاده، نیایش و تسبیحگویی موجودات، دیجیتال	تصویرگر: راضیه مختاری دهکردی، گنجشک و مار، گواش و مرکب
الگوی اقتباس: شیوه دوم: اقتباس از الگوهای طبیعت در قالب جدید	الگوی اقتباس: شیوه اول: اقتباس از قالب‌های سنتی ایرانی - بشقاب ایرانی

۵-۷- الگوی بزرگنمایی (M)

درباره راه‌های تقویت یا بزرگنمایی ایده می‌بایست اندیشید. تقویت ایده یا بخش‌هایی از آن می‌تواند ارزش درک آن را بالا برد یا این بیش را بدهد که چه اجزایی مهم است. سوالات مطرح در این شیوه عبارت است از:

- چه چیزی را می‌توان تقویت یا بزرگتر کرد؟
- چه چیزی را می‌توان بزرگنمایی کرد یا اغراق‌آمیز بیان کرد؟
- چه چیزی را می‌توان بالاتر، بزرگتر یا قوی‌تر کرد؟

جدول ۴- کاربرد الگوی بزرگنمایی در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش

	
تصویرگر: سولماز جهانگیر، دعای باران، اکرولیک	تصویرگر: نسترن لشگری آزاد، درخت بادام، گواش
الگوی بزرگنمایی: اما رضا نسبت به سایرین بزرگتر ترسیم شده است.	الگوی بزرگنمایی: اما رضا نسبت به سایرین بزرگتر ترسیم شده است.

۵-۸- الگوی بزرگنمایی در

تصویرسازی

در تصاویر دومین دوسالانه نیایش الگوی بزرگنمایی به مثابه پرسپکتیو مقامی به کاررفته است. در این شیوه شخصیت اصلی تصویر که می‌تواند امام رضا، پیامبر، امام علی و یا شخصیت معصومی باشد، نسبت به سایرین بزرگتر ترسیم شده است که شان و منزلت آن حضرت را نشان دهد.

۵-۹- الگوی به کار بستن در دیگر کاربردها (P)

به این می‌بایست اندیشید که چطور ایده فعلی خود را در دیگر مصارف به کار بست، یا چطور می‌توان از چیز دیگری برای حل مسئله خود مجدداً استفاده کرد. در بسیاری از موارد، یک ایده را فقط می‌توان با بکار بردن آن بصورت متفاوتی از تصویر اولیه، بزرگتر کرد. سوالات ایده برانگیز این شیوه به شرح ذیل است:

- در چه موارد دیگری می‌توان آن را استفاده کرد؟
- آیا کسانی دیگری غیر از کسانی که این ایده، در ابتدا به منظور آنها بوده، می‌توانند از آن استفاده کنند؟
- چگونه یک کودک یا یک شخص بزرگتر، می‌تواند از این استفاده کند؟
- آیا راه‌های جدیدی برای بکار بستن آن بصورت فعلی وجود دارد؟

۵-۱۰- الگوی به کار بستن در دیگر

کاربردها در تصویرسازی

به کاربری این الگو را با تصاویر زیر بهتر می توان تشریح نمود. در نمونه زیر کعبه در کاربری دیگری قرار گرفته است که در زیر دریا به مثابه نگه دارنده ی کشتی می باشد. در تصویر مقابل آن پیکره انسان در حکم مسکنی برای سه شخصیت دیگر قرار گرفته است و انسان در کاربری دیگری تصویر شده است.

۵-۱۱- الگوی حذف یا کوچک

کردن (E)

این الگو بدین معنا است که اگر بخش هایی از ایده حذف شود، چه اتفاقی را به دنبال دارد. ساده سازی و کاهش اجزا و حذف برخی از عناصر این الگو را معرفی می نماید. سوالات چالش برانگیز این شیوه به شرح زیر است:

- چگونه می توانم آن را ساده کنم؟
- چه بخش هایی را می توان بدون تغییر عملکرد، حذف کرد؟
- چه چیزهایی غیرحیاتی و غیرضروری است؟
- آیا می توان قوانین را حذف کرد؟
- چه می شود اگر آن را کوچک تر کنم؟

۵-۱۲- الگوی حذف یا کوچک سازی

در تصویرسازی

این الگو نیز کم و بیش در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش به کاررفته است. شیوه اول به صورت حذف کردن برخی عناصر در طراحی عناصر و شخصیت ها و شیوه دوم به صورت کوچک سازی بعضی از اجزاء تصویری است.

۵-۱۳- معکوس سازی (R)

این تکنیک نشان گر آن است که اگر بخشی از مشکل، محصول یا پروسه بطور معکوس عمل گردد و یا به ترتیب متفاوتی انجام شود. سوالات مطرح در این شیوه عبارتند از:

- چه ترتیبی ممکن است بهتر باشد؟
- آیا می توان اجزا را مبادله کرد؟
- آیا الگو، طرح بندی یا توالی دیگری موجود است که بتوانم از آن استفاده کنم؟
- آیا می توانم علت و معلول را جابجا کنم؟

جدول ۵: کاربرد الگوی به کار بستن در دیگر کاربردها در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش

	
تصویرگر: میثم اکبری ولوجایی، بدون عنوان، دیجیتال	تصویرگر: عاطفه شفیعی راد، سوغات، اسکراچ برد
الگوی به کار بستن در دیگر کاربردها: کعبه در کاربری دیگری قرار گرفته است و نور آن نگه دارنده کشتی است.	الگوی به کار بستن در دیگر کاربردها: بدن انسان به عنوان مسکنی برای سه پیکره دیگر تصویر شده است

جدول ۶: کاربرد الگوی کوچک سازی (حذف) در تصویرگری دومین دوسالانه نیایش

	
تصویرگر: شادی هاشمی فشارکی، دعا برای باران، چاپ دستی لینو	تصویرگر: مریم مقصودی، بدون عنوان، چاپ- ماسکه
الگوی کوچک سازی (حذف): بسیاری از عناصر از قبیل نشان دادن لباس، مو، صورت، جزئیات دست و پا این تصویر حذف شده است.	الگوی کوچک سازی: برخی از انسان های این تصویر از مقیاس طبیعی کوچکتر ترسیم شده اند.

۵-۱۴- معکوس سازی در تصویرسازی

تصاویر جدول ۷ نمایان گر کاربرد این شیوه در تصویرگری است:

جدول ۷: کاربرد الگوی معکوس سازی در تصویرگری دومین دوسالانه نیاپش

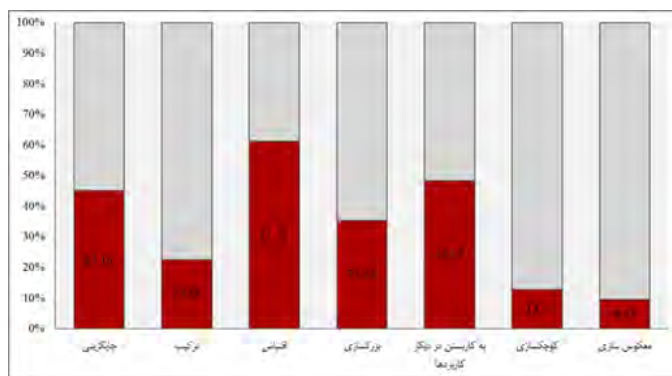
	
تصویرگر: سولماز جهانگیر، درخت بادام، اکرولیک	تصویرگر: بهاره عباسقلی نیاورانی، درخت بادام، آبرنگ و رنگ روغن
الگوی معکوس سازی: آسمان در پایین تصویر به صورت معکوس قرار گرفته و به همین ترتیب انسان آرمیده.	الگوی معکوس سازی: برخی از انسان های سمت چپ تصویر به جای بر پا بودن، به صورت معکوس ترسیم شده اند.

۶- یافته های پژوهش

تصویرگری های دومین دوسالانه نیاپش در پنج قسمت تدوین شده است که نحوه استفاده از الگوهای منفرد اسکمپر و درصد فروانی آن هادر تصاویر در بخش ذیل تحلیل شده است:

جدول ۸: چگونگی کاربرد خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش داستانی / امام رضا (ع)

ردیف	نام داستان	نام تصویرگر	جایگزینی	ترکیب	افقیابی	بزرگساز	به کارستن در دیگر کار بردها	کوچک کردن	معکوس سازی
۱	نماز باران	سمانه مطلبی سلوط	-	-	-	-	-	-	-
۲	سوغات	عاجلغه شفیعی راد	*	-	-	-	-	-	-
۳	درخت بادام	سولماز جهانگیر	*	-	-	*	*	-	*
۴	گنجشک و مار	تهمینه خواجوی	*	-	-	-	-	-	-
۵	درخت بادام	نسترن لشکری آزاد	-	-	-	-	-	-	-
۶	نیرنگ مامون	افشین باقری	*	-	-	-	-	-	-
۷	درخت بادام	مرضیه تراچی	*	-	-	-	-	-	-
۸	دعای باران	معصومه رضایی آذرین	-	-	-	-	-	-	-
۹	گنجشک و مار	معصومه قنبری یکتا فرد	*	*	*	*	*	-	-
۱۰	درخت بادام	معصومه قنبری یکتا فرد	*	*	*	*	*	-	-
۱۱	مهمان	معصومه قنبری یکتا فرد	*	*	*	*	*	-	-
۱۲	گنجشک و مار	نجمه چلبی	*	-	-	-	-	-	-
۱۳	چشمه آب	سحر خراسانی	-	-	-	-	-	-	-
۱۴	درخت بادام	سحر خراسانی	-	-	-	-	-	-	-
۱۵	چشمه آب	انعام کاظمی	*	-	-	-	-	-	-
۱۶	درخت بادام	حسین شیر احمدی	*	-	-	-	-	-	-
۱۷	گنجشک و مار	رافیه مختاری دهکردی	*	-	-	-	-	-	-
۱۸	مناظره امام رضا(ع) با دانشمندان	محسن محمد میرزایی	*	-	-	-	-	-	-
۱۹	دعای باران	رضا دالوند	*	*	*	*	*	-	-
۲۰	درخت بادام	مامک رزمگیر	*	*	*	*	*	-	-
۲۱	گنجشک و مار	کیبیا بیجار	-	-	-	-	-	-	-
۲۲	درخت بادام	شادی هاشمی فشارکی	*	*	*	*	*	-	-
۲۳	مناظره امام رضا(ع) با دانشمندان	بهاره عباسقلی نیاورانی	-	-	-	-	-	-	-
۲۴	درخت بادام	بهاره عباسقلی نیاورانی	-	-	-	-	-	-	-
۲۵	لکتور زهر آلود	بهاره عباسقلی نیاورانی	-	-	-	-	-	-	-
۲۶	بدون عنوان	نرگس محمدی	*	-	-	-	-	-	-
۲۷	نماز باران	سارا نارستان طالش	-	-	-	-	-	-	-
۲۸	امام و پرنده	حسن عامه کن	-	-	-	-	-	-	-
۲۹	مناظره امام رضا(ع) با دانشمندان	شیدا سمودی	-	-	-	-	-	-	-
۳۰	امام رضا(ع) و گنجشک	علی قلاج کردی	-	-	-	-	-	-	-
۳۱	بی بی پسنده	سید حسام الدین طباطبایی	-	-	-	-	-	-	-

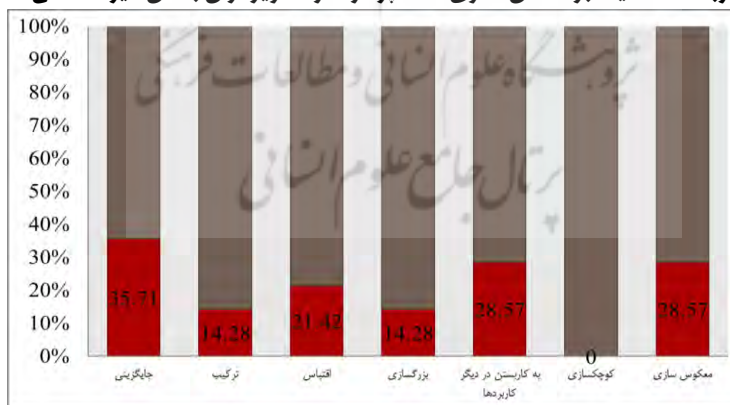

نمودار ۲: فراوانی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش داستانی / امام رضا (ع)

جدول ۹: چگونگی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش غیر داستانی / امام رضا (ع)

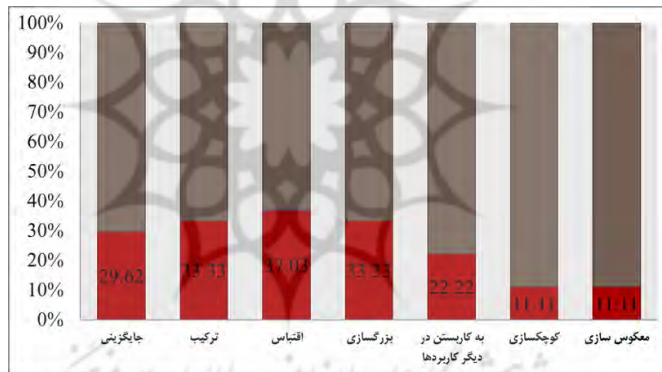
ردیف	نام اثر	نام تصویرگر	چابگزینی	ترکیب	اقتباس	بزرگسازي	به کار بستن در دیگر کاربردها	کوچک کردن	معکوس سازی
۱	دنیای امام رضا	رضا دالوند	•	-	•	-	•	-	-
۲	امام رضا(ع)	صدیقه قائد امینی	-	•	•	-	•	-	•
۳	وداع امام رضا با مردم مدینه	عطیه خبیعی	•	•	-	-	-	-	-
۴	بدون عنوان	حامد علی عباس شهر	-	-	-	-	-	-	-
۵	ضامن آهو	علی فلاح کردی	-	-	•	-	•	-	-
۶	مناظره امام با دانشمندان	حامد علی عباس شهر	-	-	-	-	-	•	-
۷	امام رضا (ع)	پیمان عبدالله پور	-	-	-	-	•	-	-
۸	تماز باران	ترکس پرومند	-	-	-	-	-	-	-
۹	پیرزن و درخت بادام	ندا آزادی	-	-	-	-	-	•	-
۱۰	یا ضامن آهو	ندا آزادی	-	-	-	-	-	•	-
۱۱	ضامن آهو	مجید ذاکری بونسی	-	-	-	-	-	-	-
۱۲	تماز باران	فاطمه کاربانی	-	-	-	•	-	-	-
۱۳	امام رضا (ع)	ترکس پرومند	-	-	-	-	-	-	-
۱۴	زیارت امام رضا (ع)	ترکس پرومند	-	-	-	•	-	-	-

نمودار ۳: فراوانی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش غیر داستانی / امام رضا (ع)

جدول ۱۰: چگونگی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش داستان های مذهبی

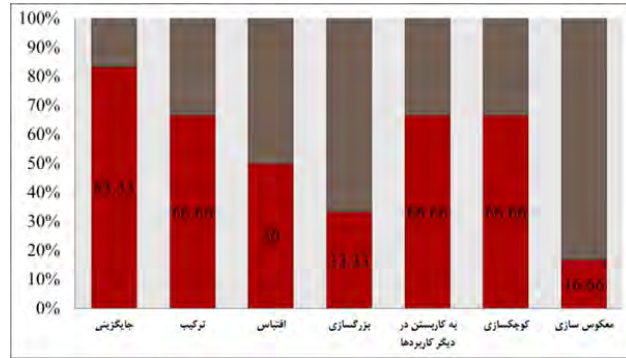
نام داستان	نام تصویرگر	جایگزینی	ترکیب	اقتباس	بزرگساز	به کار بستن در دیگر کاربردها	کوچک کردن	معکوس سازی
۱	قصه های عاشورایی حضرت قاسم(ع)	-	-	*	*	*	-	-
۲	قصه های عاشورایی حبیب بن مظاهر	-	-	*	*	*	-	-
۳	قصه های عاشورایی امام سجاد(ع)	-	-	*	*	*	-	-
۴	پیامبر و فرزندان	*	*	*	*	*	-	-
۵	مسافر خوشبخت	*	*	*	*	*	-	-
۶	داستان حضرت یوسف (ع)	-	-	*	*	*	-	-
۷	داستان حضرت عیسی (ع)	-	-	*	*	*	-	-
۸	زندگینامه حضرت جواد (ع)	-	-	-	-	-	-	-
۹	چرینا تالان اسلامی	*	*	*	*	*	-	-
۱۰	داستان حضرت یونس (ع)	-	-	*	*	*	-	-
۱۱	داستان حضرت ابراهیم (ع) و زنده شدن مردگان	-	-	*	*	*	-	-
۱۲	روبرو شدن سپاه امام حسین (ع) و خر	-	-	-	-	*	-	*
۱۳	امام حسین (ع) خفه اصحابش را شب عاشورا در بهشت به آن ها نشان می دهد	-	-	*	*	*	-	-
۱۴	دشمنان امام حسین (ع)- شعر	-	-	-	-	-	-	-
۱۵	دشمنان امام حسین (ع)- این سعد	-	-	-	-	-	-	-
۱۶	دشمنان امام حسین (ع)- حسین بن نصیر	-	-	-	-	-	-	-
۱۷	کاش بیشتر او را می دیدم	-	-	-	-	*	-	-
۱۸	بهترین سوغات اردو	-	-	*	*	*	-	-
۱۹	بانوی کرامت و دناایی	-	-	*	*	*	-	-
۲۰	حضرت یوسف (ع)	-	-	*	*	*	-	-
۲۱	قول عطش و آتش	*	*	*	*	*	-	-
۲۲	اخلاق	-	-	-	-	-	-	-
۲۳	مهمان	-	-	-	-	-	-	-
۲۴	غیبت	-	-	-	-	-	-	-
۲۵	نظم	-	-	-	-	-	-	-
۲۶	خدا و قصه هایش	-	-	-	-	-	-	-
۲۷	با تو سخن گفتم	-	-	*	*	*	-	-

نمودار ۴: فراوانی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش غیر داستانی / امام رضا (ع)

جدول ۱۱: چگونگی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش داستانی / نیایش

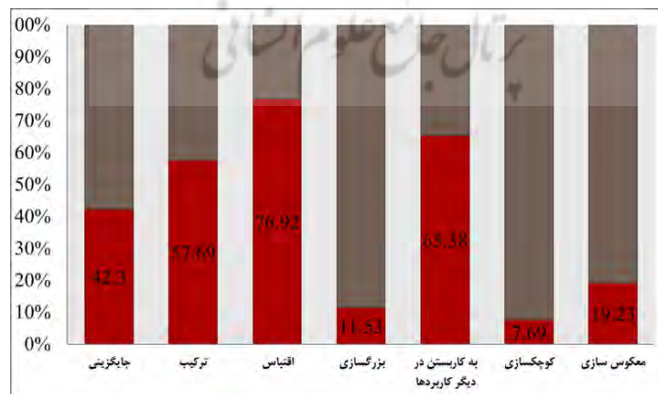
نام داستان	نام تصویرگر	جایگزینی	ترکیب	اقتباس	بزرگساز	به کار بستن در دیگر کاربردها	کوچک کردن	معکوس سازی
۱	سلیمان و بلقیس	*	*	*	*	*	-	-
۲	من و خدا	*	*	*	*	*	*	*
۳	داستان حضرت نوح(ع)	*	*	*	*	*	-	-
۴	بدون عنوان	-	*	-	-	*	*	-
۵	بدون عنوان	*	*	-	-	*	-	-
۶	بدون عنوان	*	*	-	-	*	-	-

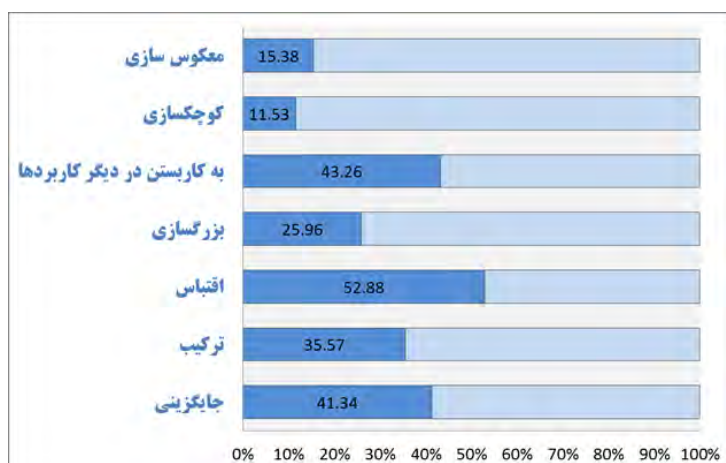
نمودار ۵: فراوانی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش داستانی / نیایش

جدول ۱۲: چگونگی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش غیر داستانی / نیایش

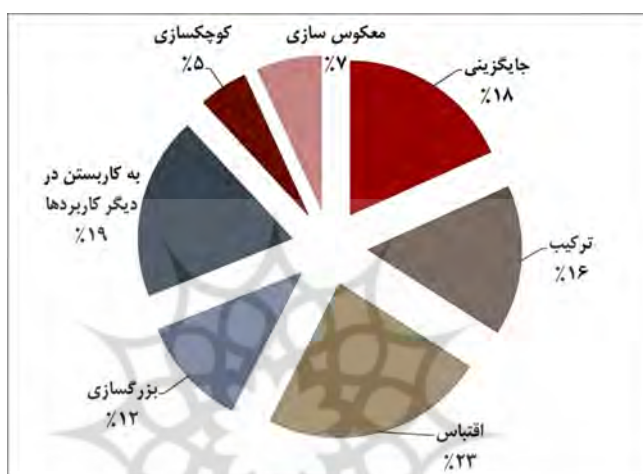
ردیف	نام داستان	نام تصویرگر	چابگری	ترکیب	اقتباس	بزرگساز	به کارستن در دیگر کاربردها	کوچک کردن	معکوس سازی
۱	نیایش	فاطمه راد پور	-	-	*	-	-	-	-
۲	لقمان حکیم	سید میثم موسوی	-	-	*	-	-	-	-
۳	سقای آب وادب	هاجر سلیمی نمین	*	*	*	*	*	*	*
۴	نازل شدن فرشته وحیبر حضرت محمد(ص)	ترکی پرومند	-	*	-	-	-	-	-
۵	دعا برای باران	شادی هاشمی فشارکی	*	-	*	-	-	-	-
۶	مردی که گریخت	سید میثم موسوی	*	*	*	-	*	*	*
۷	عاشورا	سید میثم موسوی	*	-	*	-	*	*	*
۸	بدون عنوان	ناهد ذاکری	-	-	-	-	-	-	-
۹	ضریح	سمانه شریفی	*	*	*	*	*	*	*
۱۰	حضرت در دهان ماهی	محبوبه خسروی خلغتری	*	*	*	*	*	*	*
۱۱	بدون عنوان	مریم مقصودی پور	-	-	*	*	*	*	*
۱۲	نیایش	بهناز عبدالله پور	*	*	*	-	*	*	*
۱۳	برکت	مریم محمد علی پور	-	-	*	-	*	*	*
۱۴	قل هو الله احد	احمد نخعی مازندرانی	-	-	*	-	*	*	*
۱۵	ربی رب	احمد نخعی مازندرانی	-	-	*	-	*	*	*
۱۶	یا قائم آل محمد	گلنوم فرجی	-	-	*	-	*	*	*
۱۷	علی(ع)	گلنوم فرجی	-	-	*	-	*	*	*
۱۸	مشهد شهری که از دور پیداست	فاطمه خدیور	*	*	*	-	*	*	*
۱۹	بدون عنوان	فاطمه کاپوینی	-	-	*	*	*	*	*
۲۰	آدم وحو	فاطمه راد پور	-	-	*	-	*	*	*
۲۱	بدون عنوان	سمیه زارعی	*	*	*	*	*	*	*
۲۲	نیایش	تیمینه خواجوی	-	-	*	-	*	*	*
۲۳	نیایش و تسبیح کوبی تمام موجودات	معصومه اعتبار زاده	*	*	*	-	*	*	*
۲۴	نیایش فرشتگان و حضرت محمد(ص) در شب معراج	صدیقه قائد امینی	-	-	*	*	*	*	*
۲۵	یونس در دل ماهی	پیمان ولد وند	-	-	*	-	*	*	*
۲۶	یونس در شب ماهی	زهره مهبادی	*	*	*	-	*	*	*

نمودار ۶: فراوانی کاربریست خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار تصویرگران بخش غیر داستانی / نیایش

نمودار ۷: فراوانی کاربرد خلاقیت بر اساس الگوی اسکمپر در آثار دومین دوسالانه تصویرگری نیایش

نمودار ۸: درصد فراوانی الگوی اسکمپر در آثار دومین دوسالانه تصویرگری نیایش

۷- نتیجه گیری

سؤالات ایده برانگیز، مجموعه ای از سؤالات است که به فرد کمک می کند تا به طور سیستماتیک موضوع مورد نظر خود را از زوایای مختلف مشاهده کند و در نتیجه به ایده های جدیدی دست یابد. در واقع سؤالات ایده برانگیز را می توان ابزاری کمکی برای تصور نمودن موضوع در حالات مختلفی دانست که در حالت عادی تصور آنها در آن وضعیت، کمی دور از ذهن به نظر می رسد. کاربرد اصلی این تکنیک بر پایه ایده یابی فردی طراحی شده است. هدف اصلی این تکنیک قدرت تصور است تا آن را در جهات و ابعاد مختلف و ضروری به حرکت درآورد. این تحریک بوسیله یک سری سؤالات تیپ و ایده بر انگیز صورت می گیرد که شخص در رابطه با مسئله مورد نظرش از خود سوال می کند و در نهایت با افزایش ایده ها، کیفیت ایده ها تضمین و ارتقاء می یابد. در پژوهش حاضر که به این پرسش پرداخته شد که آیا می توان خلاقیت را در تصویرگری های دومین دوسالانه تصویرگری نیایش را بر اساس الگوی فنی اسکمپر ارزیابی کرد، به این نتیجه رسید که تصویرگری های دومین دوسالانه تصویرگری نیایش را می توان بر اساس این الگو سنجید، چنان چه بسیاری از این الگوها در تصویرگری های نیایش مورد استفاده قرار گرفته است. بر همین اساس مشخص شد الگوی اقتباس بیشترین میزان و الگوی کوچسازی کمترین درصد فراوانی الگوی اسکمپر در آثار دومین دوسالانه تصویرگری نیایش را به خود اختصاص داده است.

۱. اسیورن، آکس. (۱۳۷۱). پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت. ترجمه حسن قاسم زاده. تهران: انتشارات نیلوفر.
۲. امیرحسینی، خسرو. (۱۳۸۴). خلاقیت و نوآوری (مبانی، اصول، تکنیک ها). چاپ دوم. تهران: انتشارات عارف کامل.
۳. امینی، حشمت الملوک. (۱۳۷۵) بررسی ویژگی های شخصیتی دختران ۱۵-۱۶ ساله خلاق، تهران، دانشگاه الزهراء.
۴. بوهم، دیوید. (۱۳۸۱). درباره خلاقیت. ترجمه محمد علی حسین نژاد. تهران: انتشارات ساقی.
۵. پیرخانفی، علیرضا. (۱۳۷۷) مدیریت خلاقیت و هنر، مجموعه مقالات گردهمایی پژوهشی مدیریت و هنر. مرکز مطالعات و تحقیقات هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۶. حسن زارعی، متین. (۱۳۷۳). خلاقیت و نوآوری، مجله دانش مدیریت، شماره ۲۴، بهار ۱۳۷۳.
۷. رضائیان، علی. (۱۳۷۴) اصول مدیریت. تهران: انتشارات سمت.
۸. سرایی، پویا. (۱۳۹۱) بررسی پدیدارشناختی-تطبیقی "خلاقیت هنری" از دوره ماقبل سقراط تا دوره پست مدرن. فصلنامه کیمیای هنر. شماره اول.
۹. صمد آقایی، جلیل. (۱۳۸۰). تکنیک های خلاقیت فردی و گروهی. چاپ اول. تهران: انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۱۰. صمد آقایی، جلیل. (۱۳۸۵). خلاقیت جوهره ی کارآفرینی. چاپ دوم. تهران: انتشارات مرکز کارآفرینی.
۱۱. مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی (جامعه و تاریخ). تهران: انتشارات صدرا.
۱۲. میر میران، سید جلیل. (۱۳۸۴). خلاقیت و نوآوری (فردی، گروهی، سازمانی). چاپ اول. تهران: انتشارات گوهر.
۱۳. محمود، ساعتچی. (۱۳۷۱) خلاقیت و نوآوری برای حل مشکلات. فصلنامه مطالعات مدیریت، شماره ۶.
۱۴. ورامینی، نیما. (۱۳۹۱). تفکر خلاق در گرافیک. مشهد: انتشارات میردشتی.
۱۵. جوکار، بهرام. (۱۳۸۹). رابطه ویژگی های شخصیت با خلاقیت هیجانی و خلاقیت شناختی. مجله مطالعات روانشناختی. سال ششم.
16. Eberle, Bob (2008) Scamper: Creative Games and Activities for Imagination Development press Stephen Fagg, State Coordinator (Gifted Education)
17. Kruse, Darryn (2007) Scamper On Hawker Brownlow. Education Services Australia Limited.
18. Wilson, Jeni and Kath Murdoch (2006). How to Succeed with Thinking: Little books of big ideas. Curriculum Corporation
19. Jackson, Michael.C. (2007). Systems Thinking: Creative Holism for Managers. Press Wiley

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی